MUHAFAZAKÂRLAR NEYİ MUHAFAZA ETMEYE ÇALIŞIR?

Nuray Mert

Muhafazakârlık ve dindarlık çoğu zaman özdeş olarak kullanılır, dindarlığa dair hassasiyetler ile muhafazakâr siyasi düşüncenin hiç örtüşmediği söylenemez, ama ne kadar, yani nereye kadar ve ne ölçüde örtüştükleri sorusu, üzerinde düşünülmeye ve tartışılmaya değer bir konudur.

Sahi neyi muhafaza etmeye çalışır muhafazakârlar? Dindarlar, hayatta her şeyin değişime tabi olduğu fikrine karşı, dini ilkelerin muhafazasının zaruretine inanan insanlar olarak, yani doğal olarak, 'muhafaza' kavramına yakınlık hissederler. Oysa, dindarlar için önemli olan ve muhafaza edilmesi sözkonusu olan; din ve dine ilişkin değer ve ilkeler iken, muhafazakârlık öncelikle usluba ilişkin bir vurgudur. Muhafazakârlar, değişime ve değişimin gerekliliğine inanır, ancak, değişimin, toplumsal ortamı ve yapıyı altüst etmeden, kırıp dökmeden, herşeyi toptan reddetmeden ve dolayısı ile aşırı tepkilere yol açmadan, ılımlı bir şeklide gerçekleşmesi gerektiğini düşünürler, altını çizdikleri muhafaza, muhtemel yıkım ve kargaşayı engellemek üzere, çerçevenin muhafazasıdır. Bu çerçeve, yoplumsal yapı taşları neyse odur. Toplumsal hiyerarşiler, kurumlar, kültürel değerler ve ürünler korunmak suretiyle, bunların çerçevesi içinde değişim mümkündür, dahası değişimin böylesi daha etkin ve kalıcıdır. Muhafazakârların radikallere karşı tezleri budur.

Muhafazakârlık, Fransız Devrimi sonrası, tedavüle çıkan modern bir siyasal kavram ve tutumdur. İslâm ve Hıristiyan Ortaçağında, ne muhafazakârlığı gündeme getirecek, radikal değişim fikri, ne bununla bağlantılandırılabilecek

tezkire, *düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, yıl 11, sayı 27-28, temmuz / ekim 2002, s. 72-77*

bir toplumsal bir hareket ve ne de bunu siyasal tartışma konusu edecek bir ortam vardı. Din konusundaki tartışmaların çerçevesini çizen de, 'değişim' veya ona karşı 'muhafaza' fikirleri olamazdı. Muhafazakârlık, eleştiri şeklinde de olsa, Fransız Devrimi'nin, ürünüdür. Devrim'e karşı çıkanlardan en ünlüsü, Edmund Burke, Fransız Devrimi'nin hemen ardından, daha Devrim'in yarattığı yıkımı izleme imkanı bile olmadan, inanılmaz bir öngörü ile, muhtemel yıkımlardan ve her türlü olumsuzluktan söz edip, Fransız Devrimi'ni, hatta sadece onu da değil, tüm devrimleri, radikal toplumsal ve siyasal değişim hareketlerini ve onları besleyen fikirleri kıyasıya eleştiriyordu.

Ama ne o, ne de fikri takipçileri, genelde modernleşmenin, kapitalizmin yükselişinin, hayatın her alanında yarattığı değişimlere, karşı değillerdi. İngiltere, sadece, Burke için değil, Fransız muhafazakârları için de, ideal, model ülke idi; değişiyordu, ama içinde bulunduğu çerçeveyi yıkmadan, tam tersine, değişim, o çerçeve içinde kök salıyordu. İngiliz modelinin, 'kendiliğinden', tarihin 'doğal' seyri içinde değiştiği iddiası da bu fikre dayanır. Aristokratların, kapitalizm yönündeki değişime ayak uydurması, Fransa'daki gibi giyotine gönderilmek bir yana, kapitalizme ayak uydurabilmesi, mevcut iktidar örüntülerinin içinden dönüşmesi, sarsıntısız değişim olarak kabul edilip, tarihin 'doğal' akışı olarak taltif edilmiştir. İngiliz alt sınıflarının, bu dönüşümün eseri olan, dilllere destan sefaleti, bu bakış açısından, sarsıntı olarak görülmemiş, ve neredeyse tarihin akışının 'doğal'lığı kisvesi altında maruz görülmüştür. O halde, muhafazakârlar için, sorun, iddia ettikleri gibi, değişimin yarattığı sıkıntılar ve sarsıntılar değildir. Onlar için, sorun, hakim sınıfların altüst olması, üst tabaka hayatının sarsılması, onları yerli yerinde tutan değerlerin itibar kaybetmesi, düzenin bozulması ve bunun yarattığı kargaşadır. Muhafazakârlar, değişime karşı durmazlar, onu ciddi bir sorgulamaya tabi tutmazlar, tam tersine, toplumun en üstü yerli yerinde durduğu sürece, değişimi olumlu, gerekli, hatta kaçınılmaz bulurlar, ona tarihsellik, doğallık, kadersellik atfederler.

Muhafazakârların, değişime karşı durmamakla birlikte değişim fikrine karşı mesafeli yaklaşmalarının diğer bir nedeni de, toplumsal değişim kavramının, insanlarda, mevcut toplumsal düzenlerin eleştirilebileceği, dahası itiraz edilip, değiştirilebileceği fikrinin güçlenmesi 'tehlike'sidir. O nedenle, muhafazakâr düşünürler, itiraz etmedikleri değişimlerin tarihsel evrimin bir ürünü olduğu, tarihin seyrinin doğal sonucu olduğunun, ısrarla altını çizerler. Tocquevville, Fransız Devrim'i olmasaydı da, onun getirdiği değişimlerin zaten tarihsel seyir içinde gerçekleşeceğini iddia ediyordu. Burke'ün İngiltere örneğini doğal, kendiliğinden bir gelişim modeli olarak sunması aynı hususun altını çiziyordu.

Nitekim, bizim sağ-muhafazakâr geleneğin fikir babaları da, muhafazakâr düşüncenin Batılı babalarının izini sürerek, Cumhuriyet Devrimi'ni bir anlamda revizyona tabi tutmak ile işe başlamışlardı. Peyami Safa'nın, *Türk*

İnkılabına Bakışlar kitabı, bu çabanın ilk ve en önemli örneklerinden biridir. Daha sonra, DP'li ellili yıllarda, Türk muhafazakârları diyebileceğimiz çevre, Cumhuriyet Devriminine karşı tepki konusunda kendilerini 'irtica'dan ayırıp, alternatif bir Inkılap tarif ve değerlendirmesi yapmaya girişti. Bu değerlendirmeye göre, sorun İnkılabın aşırı tarafları veya daha ihtiyatlı bir ifade ile, aşırı yorumları idi, bazı 'devrim yobazları'nın manevi değerlerimizi hiçe sayan söylem ve politikalarından dolayı, halkta tepkiler oluşmuş, bundan da dini suistimal edenler yararlanmıştı, 'irtica', devrim yobazlığının yarattığı bir şeydi. Buna karşılık, Inkılap yerli yerine oturtulmalı, 'millete maledilmeli' idi.

Cumhuriyet devriminin muhafazakâr yorumu ve bunun siyasal karşılığı olan DP dönemi, bir restorasyon dönemi ve düşüncesi olarak düşünülebilir. Bu çerçevede, fazla seküler olduğu için kök salamayan ulusal kimlik ve ulusalcılık tanımlarının yerini dini-kültürel sembol ve değerlerle bezenmiş milli kimlik ve milliyetçilik almış, Cumhuriyet'in ilk devrinde ortaya çıkan yabancılaşma sorunu, büyük ölçüde halledilerek, devlete sadakat bağı yeni milli kimlik üzerinden sağlamlaşmıştır. Ellili yıllardan itibaren, çeşitli ton ve biçimlerde siyasal hayatımıza giren, milliyetçi-muhafazakâr söylemlerin hepsinin fikri arkaplanında, özellikle ellili yıllarda gelişen ve sağ milliyetçiliği üreten bu muhafazakâr revizyon vardır. Cumhuriyet devrimini Fransız Devrimi ile kıyaslamak zor, ama paralellikler kurmak mümkün, muhafazakâr tepkiyi de, benzer bir paralellik içinde değerlendirmek yanlış olmaz. Nitekim, Türk muhafazakârları, Anglo-Sakson fikir dünyasına hep uzak olmalarına, mesela Burke'e doğru dürüst gönderme yapmamalarına rağmen, düşünce paralelliği söz konusu olduğu için, muhafazakâr temaları çok benzer bir şekilde kullanmışlar, sık sık, İngiltere örneğinden bahsetmişlerdir.

Modernleşme ve Batılılaşmaya değil, bunların manevi değerleri dışlayacak şekilde algılanmasına karşı olmaları bir yana, Türk muhafazakârlarının, özellikle ilk fikir babalarının, asıl belirgin vasıfları, Batılı muhafazakâr düşünür ve yazarlara çok paralel biçimde, Türk İnkılabını, tarihsel evrimin bir sonucu olarak değerlendirmeleri, dahası ona tarihsellik katma çabası içine girmeleridir. Peyami Safa'nın önderliğinde, ellili yılların başında çıkmaya başlayan ve Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç gibi düşünürlerin yazdığı, Türk Düşüncesi Dergisi, Cumhuriyet 'İnkılaplar'ını on yedinci yüzyıla kadar geriye götüren değerlendirmeler yayınlamıştır. Sağ çevrelerin, laiklik konusundaki ilk ve belli başlı alternatif kaynağının yazarı Ali Fuad Başgil, laikliği, neredeyse, milli bir kader olarak görüyor, laikliğin başlangıç tarihini ısrarla ondokuzuncu yüzyıla irca etmekle kalmayıp, bunun tarihi bir zaruret, karşı konulmaz bir süreç olduğunun altını çiziyordu.

Değişimler, radikalliklerinden kurtulup, tarihimize maloldukça hem kabullenmesi kolay oluyor, hem adeta millileşip bize maloluyorlardı. Bizde,

muhafazakârlık, kökleri İkinci Meşrutiyet'e gidecek tartışmaların devamı ise de, daha ziyade Cumhuriyet dönemi sonrasının bir siyasi akımıdır demek daha doğru olur. Lütfi Fikri Bey gibi örnekler, bu dönemde, düşünsel ve siyasal sahnede etkilerini kaybetmişlerdi. Cumhuriyet dönemi muhafazakârlığının, örneğin monarşist, meşruti monarşi yanlısı ve benzeri fikirleri barındırması imkansızdı. Dolayısı ile Cumhuriyet dönemi muhafazakârlığı, daha ziyade yeni rejimin restorasyonu ve rehabilitasyonunu gerçekleştirme vazifesi yapmıştır. Cumhuriyet dönemi muhafazakârları, eskinin hakim sınıflarını savunma ve onların konumunun sarsılması tehlikesinin karşısında yer alma durumunda olmadıklarından, bu refleksi Osmanlı üst kültürüne sahip çıkma tavrı ile ikame ettiler. Muhafazakârların Osmanlı kültürü tutkusu hiç bir zaman sadece kültüre ilişkin bir sahip çıkma değil, muhayyel bir Osmanlı üst sınıfı tarafgirliğidir.

Kuşkusuz, bu tarafgirlik büyük ölçüde, Cumhuriyet'in halka uzak, fazla seküler ve Batılı bürokrat yöneticilerine karşı duyulan tepkinin bir ürünüdür. Ama sonuç olarak, bu denk düşme üzerinden, bu bakıştan beslenen, muhafazakâr sağ söylemin önerisi; tepki duyulan yeni düzen, hiyerarşi ve seçkinlere karşı, eskilerini savunmak, onlara müracaat etmek olmuştur. Cumhuriyet koşullarında, muhafazakârlık, kısaca, yeni rejime tepkiyi, yeni yöneticilerin kültürel yabancılığına itiraz ve parlak geçmişe nostalji dolayımı ile sınırlamış, radikal devrime tepkiyi, onun millileşmesi ve halka malolması çabasına tercüme etmiştir.

Ellili yıllarda gelişen muhafazakâr düşünce ve siyasal söylemlerin temelinde Cumhuriyet Devriminin revizyonu vardı, ama muhafazakâr düşünürler bu revizyonu, kuşkusuz sadece bir geçmiş muhasebesi yapma dürtüsü ile harekete geçerek yapıyor değillerdi. Evet, Cumhuriyet'e karşı tepkiler toplumsal ve siyasal hayatın istikarara kavuşmasının önünde engel oluşturuyordu ve bu konunun, düzenin ve devlete itaatin altının çizilerek halledilmesi önemliydi. Ancak, diğer taraftan, o yıllarda, muhafazakâr düşünürleri harekete geçiren, diğer bir deyişle, muhafazakâr refleksleri kışkırtan, başka bir etken gündeme geliyordu; sol düşüncelerin fikir hayatında boy göstermesi. Aslında, Cumhuriyet devriminin muhafazakâr yorumu veya revizyonu, yine genel muhafazakâr düşünceye paralel biçimde, doğrudan sol düşünce ile bağlantılandırılmıştır. Ancak, Türk muhafazakârları, bu konuda uzun boylu Aydınlanma düşüncesi eleştirisine falan müracaat etmeden kısa yoldan soğuk savaş dönemi jargonuna müracaatla yetiniyorlardı. Onlara göre, İnkılılapların maddecilik biçiminde yorumlanması, manevi değerlerin ihmal edilmesi, tam bir inançsızlık ve boşluk ortamı doğuruyor, gençler bu koşullar altında komünizme kayıyor idi. İlginç bir şekilde, bu dönemde en incelikli fikir yürütmeler fikir yazılarından ziyade, romanlarda yapılmıştır. Fikir yazılarında, çiğ bir anti-komünizmden fazla bir şeye rastlamak güçtür.

Türk muhafazakârlığının, her iki durumda da, yani Cumhuriyet devrimi yorumunda da, komünizmle mücadele gayretinde de, din ile ilişkisi çok belirgindir. Cumhuriyet'in seküler Batıcılığına en önemli itiraz dindar çevrelerden geliyordu ve bu itiraz muhafazakârların düşünceleri ile örtüşür gözüküyordu. Oysa, muhafazakârlar, en az keskin İnkılapçılar kadar değişime, tarihin dinin de ayak uydurması gereken tabii seyrine inanıyorlardı, diğerlerinden ayrıldıkları nokta, bu değişimin eski yapıyı altüst edip, kitlelerde de tepki toplayacak şekilde değil, yumuşak geçişle olmasını önemsemeleridir. Yoksa, değişime karşı, dini ilkelerin ezeli ve ebedilik iddiasını merkezine alan bir kuşku, muhafazakârlık için katiyen söz konusu değildir. Muhafazakârlar için din, değişimin getireceği sarsıntılara karşı korunacak şeyler değil, koruyucu işlevler ihtiva eder, yani, sökonusu olan, dini ilkeleri değişimden korumaktan ziyade, mevcut düzeni, yapıyı, kurumları, dini sembol ve değerleri kullanmak suretiyle korumaktır. Bu açıdan bakıldığında, din toplumun vicdanında kök salmış bir değer sistemi olarak her türlü sarsıntıya karşı, bulunmaz bir güvenlik sistemidir. Muhafazakârların dine ilgilerinin kaynağında, statükoları korumak açısından, dinin bu bulunmaz işlevi vardır. Buna karşılık, 'karşı konulmaz', 'tarihi seyrin zaruri sonucu', din, yorum yapabilecek bir kaynak olarak görülmekten ziyade, değişime tabi olmak durumunda bir kurum veya düşünce sistemi olarak görülür. Milli kimliğin dinsel sembol ve değerler ile bezenilmesine karşın, dinin millileşmesi bunun en güzel örneğidir. Bu durumda, dinin, 'asrın gerçekliği', tarihin 'doğal' akışının bir neticesi sayılan millileşmeye ayak uydurması, toplum ve siyaset yorumunu bu değişim üzerinden yapması beklenmiştir.

Diğer taraftan, muhafazakârları en çok korkutan şey; bir radikal değişimin, diğerini davet etmesi idi. Nitekim, komünizm tehlikesi temasının İnkılap aşırılığına bağlanması bu korkunun altını çizmektedir. Bu noktada da, din, hem değişime karşı kuşkusu dolayısı ile, hem de komünizm ve dinsizlik arasındaki bağdan ötürü, komünizme karşı doğal bir tehlikesavar işlevi gördüğü için, muhafazakâr düşünce ile örtüşür biçimde devreye sokuluyordu. Bu uzun yıllar böyle devam etti, sonra birden bire, muhafazakâr sağ düşünce, din ve siyasetin içli dışlı olmaması gerektiği noktasına, geldi. Bir yandan, milli din yorumuna savruldu; devletle takışmayan bir müslümanlık, ibadette fazla ısrarlı olmayan Türk Müslümanlığı söz konusu oldu, diğer yandan, tarihsel değişime ayak uyduran reformcu, değişimci din teması ihya edildi. Muhafazakâr düşünce ve din ilişkisi çetrefilli bir konudur, kestirmeden gitmek için asıl önemli olan soruyu sormak gerekir; muhafazakârlar neyi korumaya çalışırlar? Dindarların farzettiği, ümit ettiği gibi, dini ilkelerin aşınması, bozulmasına karşı onları müdafaa ve muhafaza eden, kendine bu uğurda nöbet tutma vazifesi veren bir siyasal düşünüş ve söylem midir? Yoksa, her şart altında mevcut düzeni, o düzenin tepesindekileri yerli yerinde muhafaza

etmek adına yürüttüğü muazzam bir koruma ve meşrulaştırma gayretini, ufak tefek eleştirilerin ardına gizleyip, toplumların vicdanında kök salmış dini değerleri kapıda bekçi yapma becerisi gösteren bir siyasal yaklaşım veya ideoloji mi?